

Посилання на статтю

Прус Н.В. Витрати опортуністичної поведінки в системі економічної безпеки підприємства / Н.В. Прус // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. – № 4(44). – С. 32-37. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/44/12pnvebp.pdf>

УДК 338.5

Н.В. Прус

ВИТРАТИ ОПОРТУНІСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто витрати опортуністичної поведінки в складі трансакційних витрат підприємства на забезпечення його економічної безпеки. Запропоновано класифікацію витрат опортуністичної поведінки в системі економічної безпеки шляхом їхнього угруповання за функціональними складовими такої системи. Рис. 1, дж. 7.

Ключові слова: витрати, економічна безпека, класифікація, опортуністична поведінка.

Н.В. Прус

ЗАТРАТЫ ОПОРТУНИСТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрены затраты оппортунистического поведения в составе трансакционных затрат на обеспечение экономической безопасности. Предложено классифицировать затраты оппортунистического поведения в системе экономической безопасности предприятия путем их группировки по функциональным составляющим экономической безопасности. Рис. 1, ист. 7.

N.V. Prus

COSTS OF OPPORTUNISTIC BEHAVIOR IN SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The charges of opportunistic behavior are researched in composition of transaction charges to provide the economic security. The charges classification of opportunistic behavior in the economic security system by its grouping on functional parts of such system is suggested.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток ринкових механізмів в Україні характеризується високим рівнем невизначеності зовнішнього середовища, інституційною недостатністю, високим рівнем політичної і соціальної нестабільності в суспільстві, що веде до виникнення різноманітних зовнішніх та внутрішніх загроз. Опортуністична поведінка суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища – є однією з суттєвих загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств, оскільки її види є дуже різноманітними і мають вплив майже на всі функціональні складові економічної безпеки. Прагнучи мінімізувати негативний вплив опортунізму на свою діяльність, підприємства вимушені збільшувати витрати на забезпечення економічної безпеки. В теперішній час

витрати опортуністичної поведінки займають значну частку у структурі витрат підприємства на забезпечення економічної безпеки, проте такі витрати досить складно ідентифікувати і виокремити із загальної сукупності витрат. Все це зумовлює необхідність вивчення особливостей витрат опортуністичної поведінки та їх класифікації в системі економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1-7] показав, що витрати опортуністичної поведінки як один з видів трансакційних витрат привернули увагу вчених – економістів досить давно. Термін "опортуністична поведінка" уведений О. Вільямсоном для позначення несумлінної поведінки, яка порушує умови угоди та спрямована на отримання односторонніх вигод через втрати партнера [5].

Вивченню сутності та форм опортуністичної поведінки присвячена значна кількість наукових праць та публікацій, які наведені в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних економістів. На думку Б. Корнейчука [1, с. 245], опортуністичною є поведінка, яка націлена на переслідування власного інтересу і не обмежена міркуваннями моралі, тобто з використанням обману, хитрості і підступності. Подібної точки зору дотримуються і П. Мілгром та Дж. Робертс, які вважають, що опортуністична поведінка – це "егоїстична поведінка, що не стримується міркуваннями морального порядку" [6, с. 379]. В. Тамбовцев вважає [4, с. 64], що під опортунізмом слід розуміти використання чужих ресурсів у своїх приватних цілях.

Розрізняють дві основні форми опортуністичної поведінки. Перша називається моральним ризиком. Моральний ризик виникає тоді, коли в договорі одна сторона покладається на іншу, а одержання дійсної інформації про її поведінку потребує великих витрат або взагалі неможливе. Найпоширеніший різновид опортуністичної поведінки такого роду – ухиляння, коли агент працює з меншою віддачею, ніж від нього потрібна за договором [7]. Якщо інформація про дійсну поведінку партнера дорого коштує, то тоді в певних межах він діє безконтрольно, дотримуючись власних інтересів. Друга форма опортуністичної поведінки – вимагання – зайняла центральне місце в дослідженнях О. Вільямсона. Можливості для вимагання з'являються тоді, коли кілька виробничих чинників тривалий час працюють у тісній кооперації й настільки притираються один до одного, що кожний стає незамінним, унікальним для інших членів групи. Це значить, що якщо якийсь чинник вирішить залишити групу, то інші учасники кооперації не зможуть знайти йому еквівалентну заміну на ринку і понесуть непоправні втрати. Тому у власників унікальних (щодо даної групи учасників) ресурсів виникає можливість для шантажу у формі погрози виходу з групи. Навіть коли вимагання залишається тільки можливістю, воно завжди пов'язане з реальними втратами. Проте, незважаючи на численні публікації сфера дослідження трансакційних витрат опортуністичної поведінки, зазвичай, не пов'язується з проблематикою економічної безпеки підприємства.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми полягає у дослідженні витрат опортуністичної поведінки суб'єктів зовнішньої та внутрішньої середовища в системі економічної безпеки підприємства.

Метою статті є розробка класифікації витрат опортуністичної поведінки у системі економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторська позиція розуміння понятійного апарату в межах дослідження витрат опортуністичної поведінки в системі економічної безпеки підприємства зводиться до наступного. Під економічною безпекою підприємства розуміється комплексна характеристика результатів діяльності підприємства, одержаних завдяки ефективному використанню його ресурсів, скерованих на досягнення цілей підприємства й забезпечення його діяльності від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Таке розуміння економічної безпеки підприємства передбачає ефективне використання ресурсів підприємства, вартісним виразом яких є витрати. Величина витрат підприємства істотно впливає на рівень його економічної безпеки, оскільки саме витрати обмежують прибуток підприємства, що негативно позначається на захищеності підприємства від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Аналіз економічної природи витрат, їх ролі та значення в системі економічної безпеки підприємства дозволив довести, що витрати є складною економічною категорією, яка поєднує в собі за змістом як процес формування необхідного обсягу економічних ресурсів на підприємстві, так і процес їхнього використання. З'ясовано, що витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства за своєю сутністю є трансакційними, оскільки вони виникають в процесі взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього та внутрішнього середовища. Найбільш прихованими, неявними, але достатньо відчутними в складі витрат підприємства на забезпечення його економічної безпеки є витрати опортуністичної поведінки суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовищ.

В даному дослідженні під витратами опортуністичної поведінки розуміються витрати підприємства, що виникають внаслідок несумлінного поводження суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, з метою отримання одноосібних вигод.

В зв'язку з тим, що процес забезпечення економічної безпеки підприємства носить комплексний характер та здійснюється за функціональними складовими, автором запропоновано класифікувати витрати підприємства у системі його економічної безпеки шляхом їхнього угруповання за фінансовою, виробничо-технологічною, ринковою, інтелектуально-кадровою, політико-правовою, екологічною, силовою та інформаційно-аналітичною функціональними складовими такої системи [2]. Витрати опортуністичної поведінки є складовою трансакційних витрат підприємства на забезпечення його економічної безпеки, тому для подальшого дослідження витрат опортуністичної поведінки в системі економічної безпеки маємо адаптувати запропоновану класифікацію до досліджуваного виду витрат (рис. 1).

Надамо деякі пояснення до запропонованої класифікації. Виробничо-технологічна складова економічної безпеки характеризує ступінь відповідності продукції, що виробляється на підприємстві, світовим вимогам якості. Для забезпечення цієї складової на підприємства вимушені витрачати кошти на здійснюють витрати на вимірювання, до яких належать витрати на придбання вимірювальної техніки та документації щодо систем управління якістю, оплату послуг спеціалізованих установ (центрів стандартизації та метрології), оплату консультацій фахівців. Опортуністична поведінка постачальників призводить до збільшення витрат на забезпечення цієї складової економічної безпеки за рахунок витрат, пов'язаних з порушенням умов постачання у частині термінів, комплектності, якості постачання ресурсів.

Для забезпечення ринкової складової економічної безпеки підприємства витрачають значні кошти на просування продукції на ринку: на рекламу, вивчення попиту та переваг споживачів. Серед витрат на забезпечення цієї складової неявними, але достатньо відчутними є витрати, опортуністичної поведінки партнерів, значну частину яких становлять втрати підприємства від невиконання, неповного виконання чи несвоєчасного виконання партнерами підприємства

своїх обов'язків. Тому, щоб не допустити таких втрат, підприємства змушені контролювати дотримання умов угод, на що витрачаються певні кошти.

Рис. 1. Класифікація витрат опортуністичної поведінки в системі економічної безпеки підприємства

Забезпечення політико-правової складової економічної безпеки, тобто забезпечення діяльності підприємства в межах закону, також потребує значних витрат підприємства. В першу чергу, це зумовлено опортуністичною поведінкою органів державної влади та місцевого самоврядування, податкових органів оскільки її суб'єкти є "авторами" формальних "правил гри", які також є "третьою стороною", що здійснює контроль за дотриманням прийнятих на себе зобов'язань і примушення до їх виконання, при цьому дані суб'єкти мають власну функцію корисності, зумовлену рентиорієнтованою поведінкою "агентів" влади

[3]. Тому підприємства вимушені витратити кошти на оплату "специфічних" послуг представників органів державної влади, здійснювати добровільні внески на створення та поліпшення матеріально-технічної бази різноманітних організацій, добровільні пожертвування впливовим політичним партіям.

По-друге, недосконалість вітчизняного законодавства спонукає підприємства перетворюватись з об'єктів опортуністичної поведінки податкових органів в суб'єкти. Мова йде про одним із найпоширеніших видів опортунізму - "мінімізацію" податків. Проте, виступаючи в ролі суб'єктів опортуністичної поведінки, підприємства прагнуть забезпечити політико-правову складову економічної безпеки, для цього здійснюють додаткові витрати, що пов'язані з ухилянням від правових санкцій, ухилянням від податків та нарахувань на заробітну плату.

Інформаційно-аналітична складова економічної безпеки передбачає, насамперед, забезпеченість підприємства якісною аналітичною інформацією. Нажаль, у нашій державі відсутній законодавчо створений механізм вільного доступу до ділової інформації про репутацію та діяльність підприємств, що сприяє розвитку опортуністичної поведінки з боку осіб, які мають доступ до такої інформації. Тому отримання інформації про майбутню фірму-контрагента частіше за все пов'язане з хабаром, що відповідно збільшує витрати на забезпечення економічної безпеки за цією складовою.

Інтелектуально-кадрова безпека залежить, насамперед, від інтелекту та кваліфікації працівників підприємства, а також від ефективного управління персоналом, яке передбачає організацію системи підбору та навчання його працівників, належно розроблену мотиваційну політику. Забезпечення економічної безпеки за цією складовою супроводжується найбільшими витратами опортуністичної поведінки суб'єктів внутрішнього середовища, тобто персоналу. До основних причин виникнення витрат цього виду слід віднести: низьку матеріальну мотивацію і невизначеність перспектив росту; нечіткий розподіл прав, обов'язків і відповідальності; протиріччя між функціями, що належать до посадових обов'язків робітників, і тим, що він повинен робити за вимогами керівника, неузгодженість і суперечливість цілей окремих груп робітників. Виходячи з виявлених причин, маємо виокремити такі витрати опортуністичної поведінки суб'єктів внутрішнього середовища за інтелектуально-кадровою складовою економічної безпеки: витрати, пов'язані з ухилянням працівників від роботи, витрати, пов'язані з опортуністичною менеджерів по відношенню до власників підприємства (придбання для підприємства сировини, матеріалів, устаткування за завищеною ціною, придбання сировини, продаж продукції підприємства за заниженою ціною; навмисне банкрутство); витрати, пов'язані з опортуністичною менеджерів різних рівнів управління по відношенню до підлеглих.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Витрати опортуністичної поведінки суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовищ займають значну частку у структурі витрат підприємства на забезпечення його економічної безпеки, проте їх досить складно ідентифікувати і виокремити із загальної сукупності витрат. Запропонована класифікація витрат опортуністичної поведінки дозволяє виокремити та певним чином упорядкувати їх в системі економічної безпеки підприємства. Використання розробленої класифікації має слугувати цілям оцінювання впливу витрат опортуністичної поведінки на окремі функціональні складові економічної безпеки підприємства, що однією з перспектив подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корнейчук Б.В. Институциональная экономика: учеб. пособ. / Б.В. Корнейчук. – М.: Гардарики, 2007. – 255 с.
2. Прус Н.В. Планування витрат у системі економічної безпеки підприємства / Н.В. Прус // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання: зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. 17 лют. 2012р. – Черкаси: Вид-во ТОВ "МАКАЛУТ", 2012. – С. 267-270.
3. Такулов З.М. Вплив витрат опортуністичної поведінки суб'єктів зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства / З.М. Такулов // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 24. Ч. 1. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 232-236.
4. Тамбовцев В.Л. Теории государственного регулирования экономики: учеб. пособ. / В.Л. Тамбовцев. – М.: Инфра-М, 2009. – 158 с.
5. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки и отношенческая контракция. / О. Уильямсон. – СПб: Лениздат, 1996. – 702 с.
6. Экономика, организация и менеджмент / [Милгром П., Робертс Дж.]; пер.с англ. под ред. И.И. Елисейевой, В.Л. Тамбовцева. – СПб: Экономическая школа, 2001. – 422 с.
7. Alchian A. Production, Information Costs and Economic Organization / A. Alchian, H. Demsetz // American Economic Review. – 1972. – №62(5). – P. 777-795.

Рецензент статті
Д.е.н., доцент Ляшенко О.М.

Стаття надійшла до редакції
17.10.2012 р.